

De strijd tegen de geheimmiddelhandel

Corien Rattink

Wordt u gekweld door hoofdpijn, door reumatische pijnen, heeft u last van oorsuizingen, van hartkloppingen, lijdt u misschien aan bronchitis of syfilis? Geen nood, slik onze pillen en u bent in de kortste keren genezen, ongeacht de kwaal. Dit soort advertenties verscheen in de 19e eeuw met de regelmaat van de klok in de kranten.

In de ogen van de Leeuwarder broers Vitus en Gerardus Bruinsma maakten de firma's die de advertenties plaatsten, zich schuldig aan kwakzalverij en zij besloten de strijd aan te binden met deze gewetenloze kooplui. De kwakzalvers die op markten en kermissen optraden lieten ze ongemoeid. Weliswaar misleidden die ook de mensen, maar ze verdienden met hun middel-tjes zo'n armzalig inkomen dat de financiële schade bij hun slachtoffers nooit groot kon zijn.

Roofridders • De Bruinsma's richtten hun pijlen op firma's - roofridders zoals zij ze noemden - die willens en wetens het publiek bedrogen. Met regelmatige advertenties, boeken, genezenverklaringen brachten de roofridders hun dubieuze waar aan de man en verdienden miljoenen. Zij lichtten de mensen financieel op, en namen ook nog eens het risico dat patiënten hun ziekte verwaarloosden en dat kwalen onnodig verergerden. En dat in een tijd dat de geneeskunde enorm in ontwikkeling was. Artsen konden bijvoorbeeld door de invoering van een verbeterde stethoscoop een nauwkeuriger diagnose stellen.

De broers vormden een ideaal duo om het bedrog aan de kaak te stellen. Vitus, leraar aan het gymnasium in Leeuwarden, was scheikundige; hij onderzocht de samenstelling van de wondermiddelen; daarna kon Gerardus, arts, vaststellen of het middel hielp tegen de kwaal waarvoor het bedoeld was. Dat was zo goed als nooit het geval, reden voor de broers om te spreken van een tak van industrie die artikelen exploiteert onder de naam van geneesmiddelen. Vitus Bruinsma paste nog een andere methode toe om het bedrog aan te tonen. Firma's hadden de gewoonte om vragenlijsten rond te sturen waarop mensen klachten over hun gezondheid kwijt konden. Een bedrijf was dan niet te beroerd om een 'geneesmiddel' te sturen. Vitus vulde geregeld zulke lijsten in en verzond de meest onwaarschijnlijke kwalen, zoals lichaamsdelen die door zweren zo waren aangetast dat ze dreig-

den af te sterven. Geen probleem! De desbetreffende firma stelde de patiënt gerust: binnen enkele weken was alles weer in orde; als de patiënt maar de door het bedrijf aanbevolen pil of zalf gebruikte.

Vroeg of laat moesten de strijdbare broers wel in conflict komen met een van de kwakzalversfirma's. In 1876 barstte de bom: de Bruinsma's kregen het aan de stok met de Duitse firma Richter en met de *Leeuwarder Courant*. De firma Richter (Richter was een kousenfabrikant, die de handel in 'geneesmiddelen' lucratiever vond dan die in kousen) had een boek gepubliceerd dat in Nederland verscheen onder de titel *Dr. Airy's Natuurgeneeswijze*. Volgens Vitus Bruinsma niets anders dan een alfabetische lijst van 180 kwalen en bij iedere kwaal de aanbeveling om door Richter uitgebrachte medicijnen te gebruiken: 'bij Oogkwalen, bij Oorpijn, bij Syphilis, bij Waterzucht, bij alles, het geheele alfabet door, altijd maar de drie geneesmiddelen, die voor grof geld alleen bij de firma te krijgen zijn!', aldus Vitus. Het boek werd in Leeuwarden goed verkocht. Er waren ook genezenverklaringen in opgenomen van met naam en toenaam genoemde Duitse patiënten. Dat bracht Vitus ertoe schaar en lijmpot te voorschijn te halen. Hij kocht een Duits exemplaar, knipte de getuigenverklaringen er uit, plakte die op een door hem in het Duits opgestelde circulaire en vroeg de geadresseerde of hij/zij inderdaad zo'n verklaring had afgegeven. Hij kreeg niet veel respons wat niet zo verwonderlijk was, want achteraf bleek dat de meeste verklaringen afkomstig waren van dephouders van de firma Richter. Dit muisje had echter nog een staartje.

In december 1876 werd Vitus bij de hoofdredacteur van de *Leeuwarder Courant* op het matje geroepen. De firma Richter had geklaagd over publicaties van de broers en dreigde om een advertentie te plaatsen waarin Vitus' naam viel 'en nu juist niet op vriendelijke wijze'. Vitus had al snel door dat de krant de advertentie wilde

plaatsen (ook toen waren advertentie-inkomsten broodnodig) en verzette zich niet tegen plaatsing. En zo verscheen in de krant van 28 december 1876 een open brief van Adolf Richter, 'lid van de firma F. Ad Richter en Cie, koninklijke hofleveranciers'. Volgens Richter was de oproep van Bruinsma hatelijk en ongehoord brutaal en dat verklaarde de geringe respons. Hij zou hem voor de rechter kunnen dagen, maar zag daarvan af. Hij nodigde Vitus Bruinsma liever uit om alle getuigenverklaringen in het kantoor te Arnhem te komen lezen. Richters brief eindigde met de eis dat Bruinsma 'de lichtzinnig tegen mij ingebrachte aanklacht van vervalsching' in het openbaar zou terugnemen. De wraak van Bruinsma loog er niet om. Hij schreef een weerwoord, waarin hij nog maar eens uit de doeken deed waarom hij de firma Richter van bedrog beschuldigde. Het artikel stuurde hij naar driehonderd bladen in Nederland met het resultaat dat de pers voor het eerst massaal aandacht besteedde aan het verschijnsel kwakzalverij en 'den schromelijken omvang en den ergerlijken graad van misleiding, welke deze soort van handel had bereikt'.

De Bruinsma's veroordeeld • In 1878 verscheen bij de Leeuwarder boekhandel H. van Belkum Kzn. een boekje van de Bruinsma's met de titel *De kwakzalverij met geneesmiddelen en de middelen om haar te bestrijden*. Een boek voor allen die hun gezondheid en hun beurs liefhebben. In dit en in een tweede boekje van 1880 werd de samenstelling van bekende kwakzalvermiddeltjes uit de doeken gedaan.

Op het omslag van het eerste boekje stond het portret van Holloway, die volgens Vitus Bruinsma 'als eerste de kracht heeft beseft van het voortdurend herhalen van dezelfde leugens; hij heeft miljoenen guldens aan advertenties besteed, en ze hebben hem tientallen miljoenen guldens opgebracht.' Holloway oogde echter zo vertrouwenwekkend dat de tweede druk van het boekje toch maar een ander omslag kreeg.

In het boekje van 1880 werd de idee geopperd om een vereniging tegen kwakzalverij op te richten. In hetzelfde jaar benaderden de Bruinsma's artsen en apothekers om mee te doen met de oprichting van een dergelijke vereniging. Het resultaat was bemoedigend; de Vereniging tegen de kwakzalverij werd in 1881 opgericht en had in het eerste jaar 279 leden, van wie twintig in Leeuwarden. Op 15 januari 1881 verscheen het eerste nummer van het *Maandblad*, waarvan Vitus en Gerardus Bruinsma redacteuren werden; uitgever werd de Leeuwarder boekhandelaar Van Belkum. De eerste jaren steeg het aantal leden tot ongeveer 1100, daarna stagneerde de groei.

De Bruinsma's vonden dat hun werk alleen zin had als zij de malafide handelaren met naam en toenaam in hun blad noemden. Gevolg: onheuse behandeling door de heren kwakzalvers die natuurlijk voor hun handel vreesden. Een enkeling schrok er niet voor terug om een proces aan te spannen. Soms eindigde zo'n proces met vrijpraak, soms met een geldboete. In 1888 moesten de Bruinsma's en Van Belkum voor de rechtbank in Leeuwarden verschijnen. Dit proces zou voor de Bruinsma's en de vereniging verstrekkende gevolgen hebben. Een zekere Berend Haitzema Enuma, hulp-apotheker in Amsterdam had het proces aangespannen, omdat hij zich beledigd voelde door een artikeltje in het *Maandblad*. Enuma was al eens ontmaskerd als kwakzalver door de Bruinsma's; in het bewuste artikel werd echter om een andere reden voor hem gewaarschuwd. Wat was het geval? Deze hulpapotheker zocht geregeld via advertenties huishoudsters, die bij hun sollicitatie een foto moesten meesturen. Het was - ook bij de Amsterdamse politie - bekend dat Enuma minder eerbare bedoelingen had. De rechter in Leeuwarden oordeelde het artikel in het *Maandblad* echter beledigend en meende dat de broers het bijmerk hadden gehad een vijand van hun blad aan de kaak te stellen. De uitspraak was vijftig gulden boete. Zowel Vitus als Gerardus Bruinsma legden daarop hun redactietaken neer, omdat zij vonden dat zij altijd de naam van een kwakzalver moesten kunnen noemen of zoals zij het uitdrukten dat het onjuist zou zijn te 'schelden op de kaarten en de valsche spelers ongemoeid [te] laten.' Toen het gehele bestuur aftrad, zag het er zelfs even naar uit dat de vereniging opgeheven zou worden. Er werd echter een nieuw bestuur gevonden; wel verhuisde de redactie van het *Maandblad* van Leeuwarden naar Amsterdam. 'Het wakkerre broederpaar', dat de 'banier der waarheid' had gepland werd erelid van de vereniging.

Meester Kackadorisprijs • De Vereniging tegen de Kwakzalverij heeft - na een statutenwijziging in 1979 - haar taak uitgebreid tot de alternatieve geneeskunde, volgens de vereniging 'de hedendaagse kwakzalverij'. In 2003 werd de Meester Kackadorisprijs ingesteld, genoemd naar een zestiende-eeuwse kwakzalver 'die zeer goed verstant heeft van de kouwe pis' (niet te verwarren met Professor Kokadorus die in de jaren twintig van de vorige eeuw op Amsterdamse markten stiften tegen migraine verkocht). Deze prijs wordt uitgereikt aan mensen of instellingen die zonder enige kritische kanttekening alternatieve behandelmethoden aanprijzen. Een prijs die de Bruinsma's zeker ge-

waardeerd zouden hebben. Maar misschien zouden ze nog meer ingenomen zijn geweest met de prijs die werd ingesteld ter gelegenheid van het 125-jarig bestaan van de Vereniging, namelijk de Gebroeders Bruinsma Erepenning, waarmee mensen of instellingen worden beloond die de strijd tegen kwakzalverij voortzetten. In 2005 kreeg het tv-programma *Radar* van de Tros de eerste erepenning. In het programma werden - met een verborgen camera - de kwa-

lijke praktijken van een alternatieve genezer en van Chinese kruidendokters ontmaskerd. In 2006 mocht mevrouw Rie Prins de penning in ontvangst nemen voor haar niet aflatende strijd tegen fabrikanten en distributeurs van ondeugdelijke (kruiden)middelen. ●

Dit artikel verscheen eerder in een iets andere versie in Leoardia, historisch tijdschrift voor Leeuwarden en omgeving; mei 2007, 23: 8-11.

● Kort ●

Stellingen

Men hoort vaak beweren dat de medische jeugd van tegenwoordig niets meer heeft met de alternatieve geneeskunde noch met de strijd tegen de kwakzalverij, omdat er geen docenten meer rondlopen die dat propageren c.q. afkeuren en omdat ze tijdens de studie doorkneed worden met epidemiologie en *evidence-based medicine*. Dat zou de vooruitzichten voor de alternatieve geneeskunde in ons land ongunstig kunnen gaan beïnvloeden en er zijn inderdaad aanwijzingen dat de geneeskundestudie, meer nog dan vroeger, immuniseert tegen de onzin van een zgn. alternatieve geneeskunde. Toch zijn er nog achterhoedegevechten, want naar verluidt worden medische studenten in Groningen geconfronteerd met een homeopathisch arts, terwijl de in ons land gefrustreerd geraakte Martien Brands, oprichter van Homeopaten zonder Grenzen en soort van privaat-docent aan de VU, die zou zijn uitgeweken naar Engeland, recent aan de medische faculteit van de UvA (!) werd gesignaleerd in een vrijwillig blokje alternatieve geneeswijzen, dat overigens weinig studenten trok. Hij schijnt zich daar erg negatief over onze Vereniging uit te laten.

Een ander en wel prima geluid kwam er overigens ook vanuit het AMC waar de patholoog in opleiding Joris Roelofs op 5 juli 2007 succesvol het proefschrift *The fibrinolytic system in renal disease* verdedigde. Hij had zich al eerder onderscheiden met zijn fraaie onderzoek en hem werd daarvoor in 2007 door de *Renal Pathology Society* (RPS) de eervolle *Lilliane Striker Young Investigator Award* toegekend. Deze RPS is een internationaal gezelschap met leden uit 31 landen, die in 1997 werd opgericht. Stelling 6 van zijn briljante proefschrift luidde als volgt: 'Regulier geschoolde huisartsen die homeopathie bedrijven dienen geschrapt te worden uit het BIG-register'. Ware woorden, niet afkomstig van een macho, maar van een man die ook professionele bescheiden-

heid kent en een zekere culturele bagage heeft, want stelling 8 luidde: 'Tussen het optreden van pathologen in het ziekenhuis en altviolisten in het symfonieorkest bestaan zekere overeenkomsten: ofschoon hun inzet soms te laat komt, leveren ze vaak de oplossing'.

Net als Roelofs volgde Stella Tiersma (1969) haar specialistenopleiding (in haar geval tot gynaecoloog) in een AGIKO-constructie: afwisselend wetenschappelijk onderzoek doen en klinisch assistent in opleiding zijn. Zo kwam zij in 1996 terecht in de Leidse Vrouwenkliniek waar zij in samenwerking met het Utrechtse Helen Dowling Instituut (HDI) onderzoek ging doen naar de invloed van psychosociale factoren op het beloop van baarmoederhalsafwijkingen die met behulp van uitstrijkjes worden gevonden. Dit weinig kansrijke onderzoek kreeg flinke subsidie van de Nederlandse kankerbestrijding KWF, want daar stond men best open voor de curieuze ideeën die destijds nog in het HDI heersten als zou het beloop van kanker prima beïnvloed kunnen worden door psychologische interventies als gespreksgroepen, stressreductie, kleien en boetsen en het wandelen in de vrije natuur. En het 'kiezen voor jezelf' zou volgens de HDI-epigonen van Marco de Vries zelfs misschien kunnen leiden tot spontane genezing van kanker. Tiersma ontving voor haar ijverige inzet geen internationale prijzen, maar met als co-promotor Adriaan Visser van het HDI en als referent oud-HDI-man prof. Vingerhoets vatte zij de resultaten van het werk, waarop zij in 2005 promoveerde (*Psychosocial factors and cervical intraepithelial neoplasia*), keurig samen in stelling 4: 'Tot dusver is er geen overtuigende invloed aangetoond van psychosociale factoren op het ontstaan en beloop van cervicale intra-epitheliale neoplasie'. Niet erg verrassend, want reeds lang is bekend dat bij dit type afwijkingen het HPV-virus de belangrijkste causale rol speelt. ●

C. Renckens